

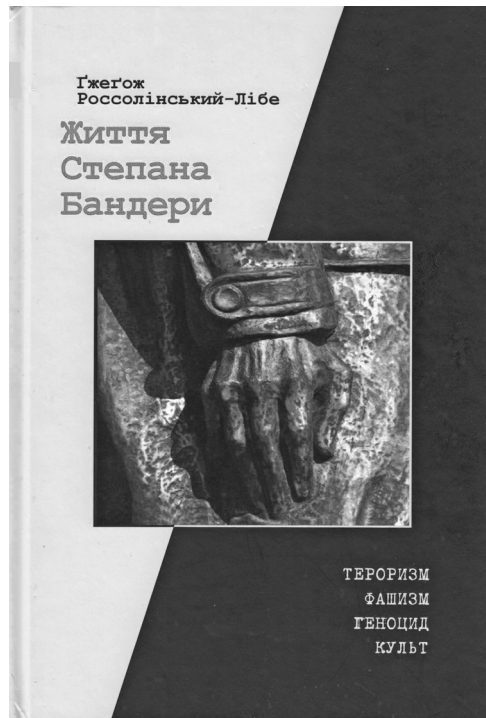
Микола ПОСІВНИЧ

*кандидат історичних наук
старший науковий співробітник відділу новітньої історії
Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5555-0753>
e-mail: posiv@yahoo.com*

СТАРА ІСТОРІЯ НА НОВИЙ ЛАД.

**Роздуми на маргінесі книги Гжегожа Россолінські-Лібе.
Життя Степана Бандери: тероризм, фашизм, геноцид, культ.
Київ: «Антропос-логос-фільм», 2021. 624 с.**

Степан Бандера як впливова історична особистість сформувався завдяки реалізації одного з найуспішніших українських суспільних проєктів ХХ ст. – Організації українських націоналістів (ОУН), основними цілями якого були відновлення незалежності й усвідомлення народу необхідності власної держави, чия відсутність стала основною причиною поразки визвольних змагань 1917–1921 рр. Однак постать С. Бандери і надалі залишається міфологізованою. На Сході України, не кажучи вже про Росію, Ізраїль, Німеччину, Польщу, Провідника ОУН знають лише як фанатичного терориста та лідера, який застосовував будь-які методи для досягнення політичних цілей. Бандера повернувся у незалежну Україну в 1991 р. й одразу ж опинився в епіцентрі боротьби як успішний символ українського визвольного руху, що неодноразово використовується в політичному протистоянні різними партіями й рухами. Оцінка діяльності Бандери – свідчення зрілості України як держави, яка, вибудовуючи власну систему цінностей, сама вирішує, яких героїв їй шанувати і яке майбутнє творити.

Однією з найменш вивчених постатей визвольного руху, як не дивно, залишається Провідник ОУН С. Бандера. Його життєвий шлях не здобув належної уваги істориків у незалежній Україні. Особі цього діяча присвячено багато праць (переважно публіцистичні твори, невеликі статті й енциклопедичні довідки), але зробити належний аналіз його діяльності та визначити місце в історії українська історична наука ще не спромоглася. Сучасним дослідникам належить дати ґрунтовну оцінку С. Бандері як людині, політикові, теоретикові й інтерпретаторові націоналістичної ідеології, організаторові та лідерові ОУН 1930–1959 рр.¹

Видані дослідження, книги про життя і діяльності С. Бандери в 1960–2021 рр. присвячені здебільша історії націоналістичного руху та його ідеології загалом. Залежно від того, де вони видані, від кон'юнктури ринку (Україна, Польща, Росія, Німеччина) та світоглядно-політичних позиції авторів, Провідник ОУН постає в ракурсі від національного героя до воєнно-кримінального злочинця².

Політичний портрет Провідника ОУН і рух, який він очолював, стали об'єктом дослідження захищеної у 2012 р. дисертації польсько-німецького історика Гжегожа Россолінського-Лібе (Grzegorz Rossoliński-Liebe). Ця робота виконана за підтримки й допомоги Фундації Герби Генкель, Альбертського університету, Німецького інституту у Варшаві й інших установ, що підтримують вивчення проблематики Голокосту. Згодом вона вийшла англійською мовою «Stepan Bandera: The Life and Afterlife of a Ukrainian Nationalist: Fascism, Genocide, and Cult. Stuttgart: Ibidem Press, 2014. 652 pp.». Її автор свідомо вибрав методологію найяскравіших зразків «критики українського буржуазного націоналізму». Трактуювання Бандери йде за старим, добре перевіченим пропагандистами радянським лекалом – «під Леніним розуміємо партію, а під партією Леніна...». Варто відзначити, що інтерпретація сучасних подій і теоретичних напрацювань щодо С. Бандери, українського націоналізму, за дуже «дивним» збігом, тожонні російській інформаційній пропаганді до 24.02.2022 р. (наприклад, оцінці війни на Сході України, «громадянського конфлікту на Донбасі», «фашистського» вітання «Слава Україні! Героям слава!», діяльності сучасних націоналістичних організації та партій тощо).

Дослідник не зумів вписати постать Провідника ОУН у контекст історичних подій і реалій тих часів, а натомість прямолінійно й схематично висвітлив його біографію зі

¹ Список джерел і літератури див.: Дем'ян Г. Степан Бандера. Життя і діяльність. (Вибрані матеріали до бібліографії). *Життя і діяльність Степана Бандери: документи й матеріали* / ред. і упоряд. М. Посівнич. Тернопіль: Астон, 2018. С. 541–564.

² Мірчук П. Степан Бандера – символ революційної безкомпромісовости. Нью-Йорк; Торонто: Організація оборони чотирьох свобод України, Ліга визволення України, 1961. 160 с.; Дужий П. Степан Бандера – символ Нації: Ескізний нарис про життя і діяльність Провідника ОУН. Львів: Галицька видавнича спілка, 1996. Ч. 1. 189 с.; 1997. Ч. 2. 383 с.; Гордасевич Г. Степан Бандера: людина і міф. Львів: «Піраміда», 2001; Посівнич М. Степан Бандера. Дрогобич: «Посвіт», 2018. 332 с.; Prus E. Herosi spod znaku tryzubca: Konowalec – Bandera – Szuchewycz. Warszawa, 1985; Prus E. Stepan Bandera 1900–1959. Symbol zbrodni i okrucieństwa. Wrocław, 2004; Romanowski W. Bandera terrorysta z Galicji. Warszawa, 2012; Romanowski W. Bandera. Ikona Putina. Warszawa, 2016; Смыслов О. Степан Бандера и борьба ОУН. Москва: «Вече», 2011. 320 с.; Смыслов О. Степан Бандера. «Икона» украинского национализма. Москва: «Вече», 2014. 304 с.; Мацкевич И. Криминологический портрет Степана Бандеры. Москва: Проспект: РГ-Пресс, 2017. 190 с.; Млечин М. Степан Бандера и судьба Украины. Москва: Издательский дом «Аргументы недели», 2018. 480 с.

сучасних крайньо ліво-ліберальних світоглядних позицій, тим самим поповнивши лави викривачів «злочинів українських фашистів». *Методологія дослідження* не опирається на принципи історизму, верифікації та авторської об'єктивності. Читаючи текст, складається враження, що в дослідника забагато емоцій щодо С. Бандери й українських націоналістів, передусім негативних (наприклад, автор у дедикації до книги, крім рідних, зазначає також: «...пам'яті цивільних, убитих українськими націоналістами»). Власне, емоцій забагато, а подачі об'єктивного фактажу від усіх учасників конфлікту, сумлінного аналізу контексту подій, дискусії і висновків замало. Авторіві варто було би зосередитися на класичній схемі написання біографічних праць, уважно вивчивши особисту інформацію про С. Бандеру: його вподобання в літературі, мистецтві, спорті, їжі, його родину, соратників, і кожен із читачів мав би можливість зробити власний висновок про цю історичну постать й національно-визвольний рух, який та очолювала.

Варто відзначити, що дослідник ретельно опрацював наявну на 2010 р. літературу та спогади очевидців, джерельну базу й документи з українських, російських, польських і німецьких архівів. Однак у перекладі з англійської 2014 р. на польську 2018 р. та в 2021 р. на українську й російську мови жодної нової літератури і джерел, яких появилася значна кількість, не було опрацьовано й залучено. У цих трьох виданнях по 652, 902, 624 сторінок тексту відповідно постаті Бандери реально присвячено 30 %, а решту – історії українського націоналістичного руху та його ідеології. При цьому дослідник доклав усіх зусиль, аби «виколупати» з будь-яких творів чи дій людей, які належали до ОУН чи симпатизували націоналізму, зерна антисемітизму, фашизму, расизму, геноцидів, тероризму, етнічних чисток, ксенофобії. Тобто науковець пропонує читачам викривлений образ Провідника ОУН і націоналістичного руху, зображуючи його винятково в чорних тонах та відзначаючи злочинну суть. Автор безапеляційно й без наведення реальних перевірених фактів стверджує, що юний Бандера культивував фашизм, расизм і антисемітизм. Однак детально родинне, шкільне, студентське середовище, підготовку й навчання у «Пласті», Стрийській гімназії і Львівській політехніці, в яких формувався світогляд майбутнього Провідника, не відображено.

Складається враження, що дослідник свідомо зводить основну діяльність Бандери, ОУН, УПА (Української повстанської армії) до винищення євреїв, геноциду поляків і вбивств нелояльних українців. Тобто намагався переконати читачів, що основною метою українського націоналістичного руху загалом і Бандери зокрема було насильство заради насильства. Автор щодо С. Бандери зайняв позицію суворого прокурора, який має наперед підготовлений обвинувальний вирок та висуває морально-етичну, юридичну і політичну відповідальність за «злочини українських націоналістів/фашистів». Він не визнає права націоналістичного руху на статус визвольного чи антиколоніального, а відтак усю масштабну й багатовимірну боротьбу вважає тероризмом, етнічними чистками і геноцидом. Дослідник свідомо змішує і додає до теми постаті С. Бандери діяльність Українського центрального комітету (УЦК) і проф. Володимира Кубійовича; формування 14-ї гренадерської дивізії Ваффен СС «Галичина» та знищення польського села Гути Пеняцької на Львівщині; створення української допоміжної поліції і її участі в Голокості; використання підрозділами УПА тактики винищення нацистами євреїв та поляків; співпрацю націоналістів з іноземними спецслужбами; сакральне число польських жертв у другій українсько-польській війні у 100 тис.; допомогу ОУН(б) нацистам щодо розстрілів львівських професорів 1941 р.; сфальсифікованого Комітетом державної безпеки (КДБ) «життєпису

Ярослава Стецька» тощо. Також свідомо маніпулює фактами й підбирає під власні гіпотези потрібний матеріал. Описуючи «темну сторону» Бандери, автор зовсім оминає «світлу» – не вказує, що доброго зробив Провідник ОУН!

Виходячи з тексту книги, С. Бандера був чи не головним колаборантом та помічником Гітлера (Adolf Hitler) в Україні. При цьому інформація про антинацистську боротьбу ОУН і УПА, його арешт, ув'язнення в концтаборі та вбивства багатьох рідних старанно ретушуються. Дослідник без достеменних доказів приписує участь братів Бандери у єврейських погромах в околицях Калуша, Болехова влітку 1941 р. Також повторює основні традиційні штампи-кліше про Бандеру як терориста, тоталітарного лідера, колаборанта-фашиста, лише «порожнього» символу визвольної боротьби, сучасні ярлики про нібито запровадження культу Бандери в незалежній Україні, хрестоматійні напрацювання польської (Гжегож Мотика (Grzegorz Motyka), Томаш Стрик (Tomasz Strzyjek), Луцина Кулінська (Lucyna Kulińska) та ін.) та західної (Омер Бартов (Omer Bartov), Карел Беркофф (Carel Berghoff), Джон-Пол Хімка (John-Paul Himka), Френк Голчевські (Frank Golczewski), Дітер Поль (Pohl Dieter), Франциска Брудер (Franziska Bruder), Девід Марплс (David Roger Marples), Пер Андрес Рудлінг (Per Anders Rudling)) історіографії.

Для з'ясування всіх «білих плям і чорних тіней» особи Бандери потрібне відкриття документів усіх спеціальних архівів в Україні, Росії, Німеччині, Ватикані й українській еміграції. Однак на це, мабуть, піде чимало десятиліть і самовідданої праці фахівців. До того про вказану постать можна лише висувати власні гіпотези та писати суб'єктивні рефлексії, перебуваючи під постійним ідеологічно-політичним тиском і перехресним вогнем дуже багатьох сторін конфліктів-воєн.

Безперечно, книга про Провідника ОУН польсько-німецького історика Г. Россолінського-Лібе (польський варіант «Rossoliński-Liebe G. Stepan Bandera: Życie i mit ukraińskiego nacjonalisty: Faszyzm, ludobójstwo, kult. Warszawa, 2018. 902 s.») надаватиме дискусіям нового спрямування, підніматиме старі й формуватиме нові міфи, творитиме нові стереотипи. Поляки, росіяни, євреї, чехи, німці та представники інших національностей і надалі активно дискутуватимуть про його місце та роль в історії. На жаль, зазначене дослідження не дає відповідей на основні запитання: чому більшість населення Західної України підтримала визвольний рух і його лідера С. Бандеру та які чинники сприяли тому, що Провідник ОУН став та залишається символом боротьби за незалежність для українців, які її пропагують і відстоюють зі зброєю в руках?

У цьому контексті варто виділити позицію російського (672 с., тираж 3 000) й українського (624 с., тираж 2 000) видавця перевидання книги Антона Пугача, власника видавництва «Антропос-логос-фільм» та відомого борця проти українізації прокату. 8 лютого 2022 р. він опублікував бандерофобську статтю «Тінь Провідника. Степан Бандера й ОУН: герої чи злочинці?» на сайті focus.ua. Напередодні військового вторгнення Російської Федерації А. Пугач викладає усі путінські пропагандивні наративи та заготовки Федеральної служби безпеки (ФСБ). І наприкінці про подвійні стандарти автора, замість висновків: «Останній Майдан – це що було, демократичний Євромайдан чи частина української національної революції, прихованим двигуном якої були та залишаються модернізовані оунівські ідеї? Українці здебільшого і надалі будуть згодні з тим, щоб заплюшувати очі на всі злочини проти людяності, скоєні послідовниками оунівського руху, а того факту, що “повстанці”

борилися з радянською владою, буде, як і раніше, достатньо для того, щоб вважати їх героями?»³.

Безперечно, сучасні події та російсько-українська війна від 2014 р. надаватимуть дискусіям нових імпульсів. У цій ситуації варто погодитися з понад десятилітніми висновками проф. Володимира Кулика, який обстоював «потребу збереження Бандери як символу паралельно до визнання суперечливих і непривабливих фактів з його біографії та з історії руху, ідеологом і прапором якого він був»⁴. У ситуації наростання постійної російської загрози в Україні відкидати «визнаний символ боротьби проти окупанта означає послабити український рух; за умов дискредитації й девальвації гнівного слова, Шевченка та Стуса мало – потрібні Бандера й Шухевич»⁵.

Постать Степана Бандери потрібно виводити з біло-чорних тіней, забронзовіння і подавати його погляди, вчинки й умови прийняття тих чи тих рішень у контексті історичних реалій, а не сучасних світоглядних позиції і цінностей.

REFERENCES

Demian, H. (2018). Stepan Bandera. Zhyttia i diialnist. (Vybrani materialy do bibliohrafii). In M. Posivnych (Ed. & Comp.), *Zhyttia i diialnist Stepana Bandery: dokumenty y materialy* (pp. 541–564). Ternopil: Aston [in Ukrainian].

Duzhyi, P. (1996). *Stepan Bandera – symvol Natsii: Eskiznyi narys pro zhyttia i diialnist Providnyka OUN* (Pt. 1). Lviv: Halytska vydavnycha spilka [in Ukrainian].

Duzhyi, P. (1997). *Stepan Bandera – symvol Natsii: Eskiznyi narys pro zhyttia i diialnist Providnyka OUN* (Pt. 2). Lviv: Halytska vydavnycha spilka [in Ukrainian].

Hordasevych, H. (2001). *Stepan Bandera: liudyna i mif*. Lviv: «Piramida» [in Ukrainian].

Hrytsyk, K., & Babiuk, L. (2014). Problemy retseptsii postati Stepana Bandery v suchasnomu ukrainskomu sotsiokulturnomu prostori. *Acta studiosa historica*, 4, 9–18 [in Ukrainian].

Kulyk, V. (2010). Neunyknii Bandera. In T. S. Amar, I. Balynskyi, & Ya. Hrytsak (Comps.), *Strasti za Banderou: statyi ta eseї* (pp. 380–387). Kyiv [in Ukrainian].

Matskevych, Y. (2017). *Kriminologicheskii portret Stepana Bandery*. Moscow: Prospekt: RH-Press [in Russian].

Mirchuk, P. (1961). *Stepan Bandera – symvol revoliutsiinoi bezkompromisovosti*. New York; Toronto: Orhanizatsiia oborony chotyrokhs vobid Ukrainy, Liga vyzvolennia Ukrainy [in Ukrainian].

Mlechin, M. (2018). *Stepan Bandera i sudba Ukrainy*. Moscow: Izdatelskii dom «Argumenty nedeli» [in Russian].

Posivnych, M. (2018). *Stepan Bandera*. Drohobych: «Posvit» [in Ukrainian].

³ Пугач А. Тінь Провідника. Степан Бандера й ОУН: герої чи злочинці? URL: <https://focus.ua/uk/opinions/505765-ten-providnika-stepan-bandera-i-oun-geroi-ili-prestupniki> (дата звернення 20.04.2022).

⁴ Кулик В. Неунікний Бандера. *Страсті за Бандерою: статті та есеї* / Упор. Т. С. Амар, І. Балінський, Я. Грицак. Київ, 2010. С. 380–387.

⁵ Грицик К., Бабюк Л. Проблеми рецепції постаті Степана Бандери в сучасному українському соціокультурному просторі. *Acta studiosa historica*. Львів, 2014. Ч. 4. С. 9–18.

Prus, E. (1985). *Herosi spod znaku tryzuba: Konowalec – Bandera – Szuchewycz*. Warszawa [in Polish].

Prus, E. (2004). *Stepan Bandera 1900–1959. Symbol zbrodni i okrucieństwa*. Wrocław [in Polish].

Puhach, A. *Tin Providnyka. Stepan Bandera y OUN: heroi chy zlochyntsi?* Retrieved from <https://focus.ua/uk/opinions/505765-ten-providnika-stepan-bandera-i-oun-geroi-ili-prestupniki> [in Ukrainian].

Romanowski, W. (2012). *Bandera terrorysta z Galicji*. Warszawa [in Polish].

Romanowski, W. (2016). *Bandera. Ikona Putina*. Warszawa [in Polish].

Smyslov, O. (2011). *Stepan Bandera i borba OUN*. Moscow: «Veche» [in Russian].

Smyslov, O. (2014). *Stepan Bandera. «Ikona» ukrainskoho natsjonalizmu*. Moscow: «Veche» [in Russian].